

Lietuvos Respublikos Prezidentui J.E. Gitanui Nausėdai
Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkui Viktorui Pranckiečiui
Lietuvos Respublikos Seimo nariams
Lietuvos Respublikos Ministrui Pirmininkui Sauliui Skverneliui
Lietuvos Respublikos Vyriausybės ekstremalių situacijų komisijai
Lietuvos Respublikos finansų ministrui Viliui Šapokai
Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministrui Linui Kukuraičiui
Lietuvos savivaldybių asociacijos prezidentui Mindaugui Sinkevičiui

2020 04 08

NEVYRIAUSYBINIŲ ORGANIZACIJŲ IR MOKSLININKŲ POZICIJA BEI SIŪLYMAI DĖL COVID-19 SOCIALINIO POVEIKIO

Šiandien jau niekam nekyla abejonių, kad COVID-19 pandemija reikšmingai pakeis viso pasaulio ekonominę ir socialinę aplinką. Virusų padariniai iškels naujus iššūkius, o taip pat išryškins socialinės apsaugos sistemos spragas. Nevyriausybinės organizacijos ir mokslininkai reiškia didelį susirūpinimą dėl galimų pandemijos pasekmių Lietuvos visuomenei. Iki šiol Lietuvos Vyriausybės siūlomos COVID-19 pandemijos padarinių švelninimo priemonės neatliepia jau išryškėjusių ir artimiausiu metu dar labiau išaugiančių socialinių iššūkių, kuriuos reikia nedelsiant pradėti valdyti.

Sudarant pandemijos padarinių švelninimo priemonių planą yra būtina atsižvelgti į socialiai pažeidžiamų grupių padėtį, o parama turi būti nukreipiama ne tik verslui, bet ir tiesiogiai pandemijos ekonomiškai paveiktiems asmenims ir jų šeimoms. Jau ne vienerius metus Lietuvos skurdo ir socialinės atskirties rodikliai yra vieni iš didžiausių Europos Sąjungoje. Tarptautinių organizacijų – Tarptautinė ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija ir Europos Komisijos – teigimu, skurdas ir pajamų nelygybė yra opiausios Lietuvos problemos. Pandemijos sukeltos pasekmės tik pagilins šias problemas ir vis daugiau gyventojų nustumis į socialinę atskirtį. **Todėl šiuo metu ypatingai svarbu užtikrinti adekvačias gyventojų pajamas ir būtiniausių paslaugų teikimą, įtraukiant į Vyriausybės pandemijos pasekmių švelninimo priemonių sąrašą konkrečias priemones šiems tikslams pasiekti. Šios priemonės turi būti paremtos moksliniais skaičiavimais ir socialinio poveikio analize.**

Vyriausybei planuojant bei įgyvendinant COVID-19 padarinių švelninimo priemones, taip pat turi būti nepamiršti valstybės prisiimti tarptautiniai įsipareigojimai ir nestabdomos su šiais įsipareigojimais susijusios pradėtos svarbios nacionalinės reformos (pvz., deinstitucionalizacija). Lietuva turi užtikrinti tarptautiniuose dokumentuose (JT Neįgaliųjų teisių konvencija, Vaiko teisių konvencija, Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims, Europos socialinė chartija, Europos socialinių teisių ramstis ir kt.) numatytus įsipareigojimus dėl tikslinių grupių apsaugos ir jų teisių užtikrinimo. Šiuo metu kaip niekada yra svarbus Darnaus vystymosi darbotvarkės iki 2030 ir Darnaus vystymosi tikslų praktinis įgyvendinimas, siekiant lygiaverčio visų trijų politikos sričių – aplinkos apsaugos, ekonominio vystymosi ir socialinės gerovės – darnaus vystymo. Šie tikslai gali būti pasiekti tik užtikrinant principą „nepalikti nei vieno nuošalyje“ ir siekiant socialinės gerovės visoms visuomenės grupėms.

2020 kovo 26 d. Europos Vadovų Taryba pareiškė¹, kad norint įveikti COVID-19 iššūkį „reikia skubių, ryžtingų ir visapusiškų veiksmų ES, nacionaliniu, regioniniu ir vietos lygiu“. Vadovų taryba pabrėžė, kad būtina

¹ EU's response to the COVID-19, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2020/03/26/>

apsaugoti visus piliečius ir niekas neturi likti nuošalyje. JT ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas 2020 m. balandžio 6 d. pareiškime nurodė, kad „pandemija turi neigiamą įtaką ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių įgyvendinimui, pirmiausia pažeidžiamų grupių teisei į sveikatos užtikrinimą. <...> Dėl dešimtmečius vykusio sveikatos ir socialinės sistemų nepakankamo finansavimo, kuris globalios finansinės krizės metu 2008 m. dar labiau pagilėjo, šios sistemos dabar yra nepajėgios efektyviai ir operatyviai susidoroti su dabartinės pandemijos intensyvumu ir keliamais iššūkiais. <...>“

Nesiimant būtinų priemonių, akivaizdžiai bus pažeistos teisės ir nukentės labiausiai pažeidžiamos grupės². Atsako ir COVID-19 padarinių švelninimo priemonės turi užtikrinti, kad būtų atliepiami skirtingi žmonių, turinčių negalią, poreikiai, atsižvelgiant į jų padidintą riziką³. Ekstremalios situacijos metu valstybės turi užtikrinti ne tik teisę į sveikatos apsaugą, bet ir bendrą gerbūvį, apsaugą nuo diskriminacijos, izoliacijos ir stigmatizacijos krizės metu⁴. Todėl manome, kad svarbiausiu siekiu išlieka – **užtikrinti sklandų, skaidrų, betarpišką, žmogaus teisių ir lyčių paritetu grindžiamą ir efektyvų tarpsektorinį ir tarpinstitucinį nacionalinio ir vietos (institucijų ir įstaigų) lygmens bendravimą ir bendradarbiavimą** – keičiantis informacija, gerąją praktika, būtiniausiomis priemonėmis ir kt., **aktyviai įtraukiant į visus procesus piliečius ir nevyriausybinės organizacijas**, taikant patogius ir efektyvius bendradarbiavimo būdus ir formas.

Situacijos apžvalga

Remiantis Lietuvos bankos prognozuojamais Lietuvos ekonomikos raidos scenarijais, Lietuvos ekonomikos nuosmukio išvengti nepavyks. Vidutinis scenarijus numato 11,4 proc. BVP nuosmukį, o prasčiausias scenarijus – 20,8 proc. Pastarasis scenarijus būtų daug blogesnis nei 2009 m. finansų krizė, kai 2008 – 2009 m. BVP sumažėjo 14,8 proc.

Būtina atkreipti dėmesį, kad net ir vidutiniame Lietuvos banko scenarijuje prognozuojamas dvigubai išaugęs nedarbas – nuo 6,3 proc. 2019 m. iki 12,5 proc. 2020 m. Blogiausiam scenarijuje prognozuojamas nedarbo lygis 2020 m. siekia 16 proc., o 2021 m. – net 19,8 proc.

Turint omenyje, kad ekonomikos smukimas gali siekti ar net viršyti ankstesnės krizės rodiklius, būtina atkreipti dėmesį į tos krizės padarinius ir peržvelgti priemones, kurios pagerino arba pablogino situaciją.

Susirūpinimą kelia tai, kad 2009 m. finansų krizė turėjo didelį poveikį skurdui, o labiausiai išaugo vaikų skurdas. Santykinis vaikų skurdas padidėjo nuo 23,3 proc. 2008 m. iki 24,8 proc. 2009 m., o 2010 m. siekė 25,2 proc. Absoliutaus vaikų skurdo rodikliai padidėjo nuo 16,4 proc. 2008 m. iki 25,2 proc. 2009 m., o 2010 siekė net 27,9 proc.⁶

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2018 m. net 49 proc. Lietuvos gyventojų teigė negalėsiantys apmokėti nenumatytų išlaidų (280 EUR) savo lėšomis. Tai rodo, kad žmonės neturi pakankamai santaupų ir

² Committee on Economic, Social and Cultural Rights. Statement on the coronavirus disease (COVID-19) pandemic and economic, social and cultural rights. E/C.12/2020/1

³ JT Specialios pranešėjos dėl negalios Catalina Devandés, Pasaulio sveikatos organizacijos, UNICEF pareiškimai dėl COVID-19 veiksmų ir asmenų su negalia; Tarptautinio negalios aljanso, Europos neįgaliųjų forumo pranešimai ir rekomendacijos dėl priemonių, apsaugant ir užtikrinant asmenų su negalia teises ir poreikius tarptautiniu, regioniniu, nacionaliniu ir vietos lygiu.

⁴ Joint Statement: Persons with Disabilities and COVID-19 by the Chair of the United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities, on behalf of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities and the Special Envoy of the United Nations Secretary-General on Disability and Accessibility

⁵ Lietuvos bankas. Lietuvos ekonomikos raidos galimi scenarijai dėl koronaviruso smūgio <https://bit.ly/3bTFvhM>

⁶ Navickė, Jekaterina & Čižauskaitė, Aušra & Užgalė, Ugnė. (2019). Basic Needs and Absolute Poverty in Lithuania: Method and Estimation. Lietuvos statistikos darbai. 58. 26-38. 10.15388/LJS.2019.16668. Prieiga per internetą <https://bit.ly/2V94rv3>

yra nepasiruošę ekstremaliai situacijai. Neabejotina, kad pandemija ir jos sukelti padariniai stipriai smogs didelei daliai Lietuvos gyventojų ir ženkliai padidins skurstančiųjų gretas.

Lyginant su buvusia krize, situaciją dar labiau aštrina nauji iššūkiai: dėl viruso ir jo sukeltos sveikatos priežiūros įstaigų perkrovos nukentės gyventojų sveikata ir darbingumas, o šie veiksniai yra glaudžiai susiję su nedarbu ir skurdu. Skurdžiai gyvenantys asmenys paprastai yra prastesnės sveikatos nei kita visuomenės dalis. 2018 m. net trečdalis (31,3 proc.) žemiausias pajamas gaunančių asmenų teigė, kad jų sveikata yra bloga ar labai bloga, o pusė (52,4 proc.) teigė sergantys lėtine liga arba turintys ilgalaikių sveikatos sutrikimų. Šie rodikliai yra ženkliai geresni aukštesnes pajamas gaunančių žmonių grupėse.

Svarbu atsižvelgti į demografinius pokyčius: lyginant 2008 ir 2013 m., Lietuvos gyventojų skaičius sumažėjo 7,5 proc. Daugiausia tam įtakos turėjo didelė gyventojų emigracija, kurią itin paskatino finansų krizė⁷. Dėl krizės išaugus nedarbui, skurdui ir neužtikrinus adekvačios gyventojų socialinės apsaugos, migracijos skaičiai ilguoju laikotarpiu, tikėtina, vėl išaugo ir dar labiau destabilizuos Lietuvos demografinę padėtį.

Galiausiai būtina atkreipti dėmesį į augantį socialinių ir/ ar specializuotos pagalbos paslaugų poreikį dėl išaugusių smurto artimoje aplinkoje atvejų (Lietuvos policijos departamento duomenimis per pastarąsias tris savaites, paskelbus karantiną, Lietuvoje nusikaltimų artimoje aplinkoje skaičius šalyje padidėjo 20 proc.). Šiuo metu tiesiogiai yra teikiamos tik būtiniausios socialinės paslaugos – senjorams, neįgaliems asmenims, negalintiems pasirūpinti savimi, teikiamos maisto organizavimo, aprūpinimo vaistais, asmens higienos paslaugos. Šių paslaugų nepakanka, socialinių paslaugų fragmentacija lemia neigiamus socialinius padarinius. Tarptautinė socialinio darbo federacija (IFSW) šių metų kovo 26 d. išplatino pareiškimą, kuriame pabrėžiamas augantis socialinių paslaugų poreikis karantino metu, ypač asmenims, patiriantiems skurdo, smurto riziką, turintiems priklausomybių. Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondas (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions) 2020 balandžio 2 d. paskelbė išsamų tyrimą apie socialinių paslaugų skaitmenizavimą.⁸ Tyrimo išvados rodo, kad nuotolinis socialinis darbas gali padėti efektyviai užtikrinti socialinių paslaugų tęstinumą socialinio kontakto ribojimo atvejais.

Taip pat būtina aktyviai informuoti apie alternatyvius būdus kreiptis pagalbos asmenims, patiriantiems smurtą, kai esant namuose su smurtaujančiu asmeniu, nesaugu pagalbos kreiptis tiesiogiai skambinant telefonu, pranešant apie tuos būdus įvairiomis žiniasklaidos priemonėmis ir vietose, kuriose žmonės vis dar šiuo metu lankosi, t.y. prekybos centruose, vaistinėse ir pan.

Būtinai veiksmai mažinant COVID-19 socialines pasekmes:

A. GYVENTOJŲ PAJAMŲ ADEKVATUMO UŽTIKRINIMAS

Ekspertai, kaip ir Finansų ministerija, įvardija COVID-19 krizę kaip „paklausos ir pasiūlos“ krizę.⁹ Tikėtina, kad dėl prastovų, atleidimų, iš darbo gaunamų pajamų mažinimo kils skurdo ir nepritekliaus lygis šalyje, kuris dar labiau mažins galimybes užtikrinti bent minimalius žmonių poreikius.¹⁰ Ankstesnė krizė ir Lietuvoje įgyvendintos fiskalinės konsolidacijos priemonės skaudžiai smogė silpniausioms socialinėms grupėms¹¹[3]. Norint išvengti 2008 – 2009 m. krizės klaidų, būtina imtis konkrečių veiksmų, kurie užtikrintų adekvačią

⁷ Boguslavas Gruževskis / Julija Moskvina / Laima Okunevičiūtė Neverauskienė S. 31-42 Changes in Lithuanian Labour Market during Period of Economic Recession. Recovery of the Baltic States after the Global Financial Crisis: Necessity and Strategies. Supplement 1 to the Annual Report 2013: Working Papers of the Research Project on the Baltic States. Prieiga per internetą: <https://bit.ly/2wmKYPb>

⁸ Eurofound (2020), Impact of digitalisation on social services, Publications Office of the European Union, Luxembourg. Prieiga per internetą: <https://bit.ly/2XhCeVx>

⁹ <https://finmin.lrv.lt/lt/naujienos/covid-19-viruso-krize-smukdo-ekonomikos-perspektyvas>

¹⁰ <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/romas-lazutka-milijardai-dar-tik-pazadas-verslui-o-zmoniu-skurdas-jau-cia.d?id=83913793>

¹¹ <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9809&langId=en>

pajamų apsaugą Lietuvos gyventojams, ypač labiausiai pažeidžiamoms gyventojų grupėms, bei palaikytų vidaus vartojimo mastus šalyje. Siūlome:

1. Įvertinus 2008 – 2009 m. krizės metu padidėjusį socialinės apsaugos lėšų poreikį, **reikšmingą COVID-19 padarinių švelninimo finansavimo dalį nukreipti tiesiogiai Lietuvos gyventojams per socialinės apsaugos mechanizmus.** Nuo 2008 m. iki 2009 m. išlaidos socialinei apsaugai didėjo 4.1 proc. nuo BVP¹². **Atsižvelgiant į vidutinę Lietuvos banko ekonominę prognozę, tai sudarytų apie 1 mlrd. eurų**¹³, t.y. apie 40 proc. LR Finansų ministerijos paskelbto ekonomikos skatinimo priemonių paketo.¹⁴ **LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija bei LR Finansų ministerija turi nedelsiant įvertinti papildomą socialinės apsaugos finansavimo poreikį ryšium su COVID-19 krize ir numatyti papildomai reikalingą lėšų sumą socialinės apsaugos priemonėms jau šių metų biudžete, o taip pat ateinantiems metams.** Būtina imtis priemonių gyventojų pajamų stabilumui ir adekvatumui užtikrinti, skurdui mažinti ir vidaus vartojimui palaikyti.
2. **Užtikrinti, jog nedarbo draudimo išmokos būtų mokamos visa apimtimi, kaip numatyta LR Nedarbo socialinio draudimo įstatyme, neįvedant apribojimų nedarbo išmokų mokėjimo dydžiams.** Atsižvelgiant į COVID-19 keliamus iššūkius užimtumui, **pratęsti išmokų mokėjimo trukmę esamiems ir naujiems gavėjams visam LR Vyriausybės paskelbtam karantino laikotarpiui.** Tuo atveju, jei COVID-19 lemtų Lietuvos banko prognozuojamą "užtęstos U" formos¹⁵ ekonominę krizę, **pratęsti nedarbo socialinio draudimo išmokų mokėjimą visiems gavėjams bent iki 18 mėn., priešpensinio amžiaus gavėjams papildomai pratęsiant išmokos mokėjimą bent 6 mėn.** Atkreipiamas dėmesys, jog ženklus nedarbo išmokų lubų sumažinimas ankstesnės krizės metu ir trumpa išmokos mokėjimo trukmė padarė didelę neigiamą įtaką gyventojų gerovei, bedarbių skurdui ir ženkliai padidėjusiam emigracijos iš Lietuvos srautui.¹⁶
3. **Siūlome įvesti papildomą nedarbo išmoką iš valstybės biudžeto asmenims,** kuriems baigiasi socialinio draudimo nedarbo išmokos mokėjimas. Tokia išmoka būtų tarpinė grandis tarp socialinio draudimo nedarbo išmokos ir socialinės pašalpos su atitinkamai nustatytu išmokos dydžiu. Taip pat siūlome **socialinio draudimo nedarbo išmokos kintamai daliai,** kuri šiuo metu priklauso nuo asmens algos, **įvesti grindis, kad visa nedarbo išmoka nebūtų mažesnė už minimalių vartojimo poreikių dydį (MVPD).** Karantino laikotarpiu daugeliui dirbančiųjų yra mažinami atlyginimai, be to, tikėtina, kad po kurio laiko dalis šių žmonių praras darbą ir Sodros nedarbo išmoka bus apskaičiuojama, remiantis sumažintu atlyginimu krizės laikotarpiu. Alternatyviam išmokos dydžio paskaičiavimui galėtų būti naudojamas iki 2020 kovo 1 d. bedarbio atlyginimas., sudarant galimybę asmeniui pasirinkti palankesnę skaičiavimo variantą.
4. Atsižvelgiant į tai, jog dirbantys žmonės, kuriems yra nustatytas netektas darbingumas, moka tokias pat nedarbo socialinio draudimo įmokas, kaip ir kiti gyventojai, **koreguoti Nedarbo socialinio draudimo įstatymą tokiu būdu, jog darbo netekę darbingo amžiaus asmenys, kuriems yra nustatytas dalinis nedarbingumas, turėtų teisę gauti visą jiems pagal įstatymą priklausančią**

¹² Eurostat. Expenditure on social protection. <https://bit.ly/2UOdbYq>

¹³ Suma apskaičiuota, atsižvelgiant į BVP 2019 m. Lietuvoje (<https://bit.ly/39XABza>) ir atsižvelgiant į vidutinę LB prognozę, kad realus BVP 2020 m. smuks 11,4 proc., infliacija 0,4 proc.

¹⁴ <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/finansai/uzsitaranciai-lietuvos-ekonomikai-ir-darbuotojams-2-5-milijardu-euru-gelbejimosi-ratas-662-1289982>

¹⁵ "U" kreivės prognozė reiškia, kad tikimasi staigaus nuosmukio, jo sukeltos neilgos trukmės krizės ir greitą atsigavimą po jos; "užsitęsios U" formos kreivės prognozė reikštų ilgą krizę, kuri truks ne vienerius metus, ir po jos sekantį greitą atsigavimą. Tačiau, tuo atveju, kai "krizė" truks ar daugumos gyventojų gyvenimo sąlygos negerės ilgus metus, prognozę tiksliau aprašytų ne "užsitęsusi U", o "L" formos kreivė (staigus daugumos gerovės nuosmukis ir ilgalaikė stagnacija toje pačioje padėtyje).

nedarbo draudimo išmoką, be apribojimų ją derinant su gaunama netekto darbingumo pensija. Negalią turintys asmenys yra ypač pažeidžiami skurdui, o jų tikimybė netekti darbo COVID-19 krizės akivaizdoje yra ypač didelė. Tad yra būtina užtikrinti papildomą šios grupės apsaugą, nediskriminuoti asmenų, kuriems nustatytas nedarbingumas, skiriant nedarbo draudimo išmokas.

5. **Nedelsiant kelti Valstybės remiamų pajamų (VRP) dydį bent iki 60 proc. minimalių vartojimo poreikių dydžio (MVPD), t.y. iki 154 eurų 2020 m. Vėliau šis dydis turi būti kasmet nuosekliai didinamas tiek, kad 2024 m. pasiektų MVPD, kaip tai numatyta Vyriausybės koalicinėje sutartyje. Atitinkamai turi būti peržiūrima ir keliami šalpos pensijų bazė, šalpos neįgalumo pensijos, turi būti didinami kiti minimalūs išmokų dydžiai ir teisė gauti papildomą išmoką vaikui, kompensacijas už komunalines paslaugas ir pan.** Šiuo metu VRP siekia vos apie 50 proc. MVPD. Atkreiptinas dėmesys, jog savivaldybės nepanaudoja apie 50 proc. socialinei paramai skirtų lėšų (117,5 mln. eurų 2018 m.).¹⁷ Tokio masto lėšų nepanaudojimas minimalių gyventojų pajamų užtikrinimui COVID-19 akivaizdoje negali būti toleruojamas. Pritrūkus lėšų socialinėms pašalpoms ar kitoms ryšium su VRP pakėlimu padidėjusioms išmokoms, turi būti numatyta jų papildomo finansavimo tvarka. **Jeigu nebus įgyvendintas šio siūlymo 3 punktas, raginame nedelsiant padidinti VRP bent iki 80 proc. MVPD.** Būtina vengti ankstesnės krizės klaidos, kai VRP nuo 2009 m. nebuvo didinamas beveik dešimtmetį, o 2012 m. įstatymo pakeitimai lėmė pinigines pašalpos išmokų mažėjimą šeimoms su vaikais.
6. **Užtikrinti, jog vaiko pinigai ir papildoma išmoka vaikui visus gavėjus pasiektų laiku ir visa apimtimi. Padidinus VRP dydį užtikrinti, kad atitinkamai didėtų ir pajamų riba papildomai vaiko išmokai gauti, o šeimos būtų tinkamai informuotos apie išplėstas galimybes gauti papildomas išmokas.** Šeimos su vaikais Lietuvoje yra ypač pažeidžiamos, o išmokos vaikams užtikrina bent dalinę jų pajamų apsaugą. Būtina vengti ankstesnės krizės klaidos, kai buvo panaikintos universalios išmokos vaikams, jų gavėjų ratas ženkliai apribotas. Universalios išmokos vaikams yra viena iš labiausiai veiksmingų priemonių skurdui tarp vaikų mažinti, turinti mažiausias neigiamas pasekmes darbo paskatoms.
7. **Užtikrinti, jog nemokamam mokinių maitinimui skirtos lėšos vaikų šeimoms pasiektų viso karantino metu iki tol, kol nebus atnaujinta mokyklų ir darželių veikla, o vasaros atostogų metu – vasaros stovyklų ir neformalaus švietimo veikla, kurių metu vaikai galėjo gauti nemokamą maitinimą.** Tais atvejais, kai nemokamam mokinių maitinimui skirtos lėšos negali pasiekti šeimų nepinigine forma (maisto daaviniais), šios lėšos šeimoms turi būti išmokamos pinigine forma.
8. **Šeimoms, turinčioms mažiau galimybių, jaunuoliams, palikusiems globos sistemą ir iš socialinę atskirtį patiriančių šeimų, teikti subsidijas ir paramą būsto nuomai.** Globos sistemoje ar kitomis sudėtingomis sąlygomis užaugę jaunuoliai dažnai dirba paslaugų sektoriuje bei iš nedidelių pajamų turi nuomotis būstą, tad ši pagalba, ypač kriziniu laikotarpiu, jiems yra be galo reikalinga.
9. **Užtikrinti, kad socialinio draudimo senatvės, neįgalumo ir netekto darbingumo pensijos būtų toliau indeksuojamos įstatymų numatyta tvarka, išmokamos visa apimtimi ir laiku.** Tam naudoti sukauptus Sodros sistemoje rezervus, o pritrūkus lėšų svarstyti II pakopos pensijų subsidijų ir III pakopos pensijų lengvatų mažinimą arba nutraukimą, valstybinių pensijų sistemos reformas arba skolinimosi galimybes. Būtina išvengti ankstesnės krizės metu taikytų antikonstituciniais pripažintų pensijų karpymų, ar net jų dydžių užšaldymo. Senatvės ir kitas pensijas gaunantys asmenys yra ypač pažeidžiami santykinio ir absoliutaus skurdo, tad yra būtina užtikrinti tinkamą jų pajamų apsaugą.

¹⁷ <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/analize-kur-paskirstytos-lesos-kuriu-savivaldybes-nepanaudojo-piniginei-socialinei-paramai>

10. **Suteikti realią pagalbą turinčioms būsto paskolas ir pajamų netekusioms šeimoms, joms praplečiant "kredito atostogų" apibrėžimą bei prailginant įstatymais įtvirtintą "atostogų" terminą iki mažiausiai 6 mėnesių.** Gavus Bazelio Komiteto¹⁸, Europos centrinio banko¹⁹ bei Europos bankų priežiūros institucijos²⁰ išaiškinimus, Lietuvos valdžios institucijoms nebėra pagrindo abejoti, ar **palūkanų** mokėjimo atidėjimas padidins bankų sektoriaus pažeidžiamumą dėl neva automatinių tokių paskolų perkvalifikavimo į neveiksnius. Taip pat būtinas ilgesnis "kredito atostogų" terminas, kadangi trijų mėnesių laikas, kuris dabar įtvirtintas įstatymuose, yra akivaizdžiai per trypas, įvertinant prognostines COVID-19 sukeltos ekonominės griūties pasekmes. Bankų skelbiamos laisvanoriškos priemonės neturi pakeisti "kredito atostogų" įstatyminio reglamentavimo, kadangi savanoriškų susitarimų atveju yra pagrindo tikėtis padidintų maržų, papildomų mokesčių vartotojui už sutarties pakeitimus bei kitokių kredito įstaigų veiksmų, galinčių bloginti kredito gavėjų padėtį tiek trumpuoju, tiek ir ilguoju periodu. Atitinkamai būtina atsižvelgti ir į asmenų, kurie nuomojasi būstą, ekonominės situacijos pablogėjimą dėl COVID-19. Jų atžvilgiu reikalingos tiek tiesioginės paramos priemonės (galimai sukuriant subsidijos sistemą, kuri padengtų bent vieno mėnesio dydžio nuomos mokesčių), tiek teisinė apsauga. **Karantino metu įvesti moratoriumą priverstiniais išskeldinimams nepriklausomai nuo teisinio pagrindo, kuriuo tas išskeldinimas vykdomas.** Karantino sąlygomis išskeldinimo vykdymas yra nepateisinamas tiek dėl etinių sumetimų, tiek visuomenės sveikatos interesais. Turi būti sustabdytas išskeldinimo veiksmų vykdymas iki tol, kol šalyje nesibaigs ekstremali situacija, net jei tai galimai laikinai apsunkintų asmenų, kurių naudai vykdomas išskeldinimas, teisių vykdymą – šiuo požiūriu ekstremalios situacijos ir karantino sąlygomis prioritetas turi būti teikiamas išskeldinamų asmenų sveikatos ir gyvybės išsaugojimui.

11. **Stebėti ir užtikrinti, kad viešojo sektoriaus darbuotojų atlyginimai nemažėtų.** Nors biudžetinių įstaigų ir jų padalinių finansavimas nėra mažinamas, pastebimas šių įstaigų darbuotojų atlyginimų sumažinimas, argumentuojant sumažėjusiu darbo krūviu. Vyriausybės institucijos ir kiti steigėjai turi stebėti situaciją ir užkirsti kelią darbuotojų atlyginimų mažinimui. Atlyginimų mokėjimas ir pajamų išsaugojimas krizės akivaizdoje turi būti pagrindinis prioritetas, užtikrinant vartojimo skatinimą. Taip pat atkreiptinas dėmesys į socialines paslaugas teikiančių darbuotojų darbo užmokesčių. Palaikome LRV pasiūlymus socialiniams darbuotojams, psychologams, dirbantiems kontaktinį darbą, kompensuoti patiriamą riziką karantino metu, tačiau siūlome, kad kompensacija apimtų visą karantino laikotarpį, būtų skiriamas ne mažesnis nei 50 proc. priedas, skaičiuojant priedą nuo galutinio darbo užmokesčio. Deja, priemonėje nekalbama apie nevyriausybinės organizacijas (toliau NVO), nors jos taip pat teikia kontaktines paslaugas savivaldybių gyventojams. **Būtina užtikrinti, kad NVO, kurių darbuotojai teikia kontaktines paslaugas karantino metu, taip pat galėtų gauti papildomas kompensacijas už patiriamą riziką karantino metu.**

12. **Privalomojo sveikatos draudimo (PSD) įmokų atidėjimas privalo būti diferencijuojamas pagal pajamas.** Pritariame ir palaikome sprendimą atidėti PSD įmokų mokėjimą dvejiems metams, tai karantino metu ženkliai palengvins mažas arba nulines pajamas gaunančių asmenų padėtį, tačiau primygtinai reikalaujame atidėjimą diferencijuoti pagal gaunamas pajamas. Siūlome netaikyti atidėjimo termino asmenims, kurių pajamos per ketvirtį siekia 10 000 EUR ir daugiau.

Palaikome jau paskelbtas Vyriausybės priemones, kurios yra nukreiptos dirbančiųjų pajamoms ir darbo vietoms išlaikyti, ypač susijusias su prastovų kompensavimu darbdaviams. Visgi, turint omenyje lankstų darbo kodeksą ir didelę situacijos neapibrėžtumą, išlieka rizika, kad darbdaviai rinksis atleidimus vietoj prastovų skelbimo ir mokėjimo darbuotojams. Reikia siekti, kad prastovų kompensavimo tvarka būtų kuo aiškesnė,

¹⁸ <https://www.bis.org/bcbs/publ/d498.pdf>

¹⁹ <https://www.bankingsupervision.europa.eu/press/pr/date/2020/html/ssm.pr200320-4cddbcbf466.en.html>

²⁰ <https://eba.europa.eu/eba-provides-clarity-banks-consumers-application-prudential-framework-light-covid-19-measures>

kelianti mažesnius reikalavimus ir administracinę naštą, skatinant darbdavius sunkmečiu vietoj atleidimų maksimaliai naudotis šia priemone.

B. PRIEINAMŲ IR ĮGALINANČIŲ SOCIALINIŲ PASLAUGŲ TEIKIMO UŽTIKRINIMAS

Atsižvelgiant į tai, kad pandemija sukelia ir socialinių iššūkių, dar labiau išauga ir socialinių bei kitų viešųjų paslaugų poreikis tam tikroms tikslinėms grupėms: žmonės, turintys negalią, sudaro apie 230 tūkst.; vaikai su negalia - apie 15 tūkst.; smurto artimoje aplinkoje nusikaltimai sudaro penktadalį visų nusikaltimų Lietuvoje (smurto artimoje aplinkoje 80 procentų aukų - moterys, 10 procentų - vaikai); vyresni kaip 65 metų asmenys, gyvenantys vieni, sudaro 33,1 proc. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad esant karantinui dėl Covid-19 daugėja pranešimų dėl nusikaltimų artimoje aplinkoje. Generalinis policijos komisaras teigė, kad jų yra penktadaliu daugiau nei tuo pat metu 2019 m.²¹ Karantino metu dar sudėtingiau (nesaugiau) yra kreiptis pagalbos dėl smurto artimoje aplinkoje, kai smurtaujantis asmuo yra toje pačioje aplinkoje, nes remiantis statistiniais duomenimis net ir įprastu (ne krizės) laikotarpiu tik nedidelis procentas asmenų kreipiasi pagalbos (nuo 6 iki 39 proc. priklausomai nuo smurto pobūdžio ir tarnybų).

Kadangi Lietuva, kaip ir visas pasaulis, pirmą kartą susiduria su tokio masto ekstremalia situacija, nėra žinoma, kokių paslaugų dar gali prireikti arba kaip gali išaugti esamų paslaugų poreikis (pvz., maisto, medikamentų ar kitų būtinųjų prekių pristatymas į namus), todėl ypatingą dėmesį reikia skirti nuolatinei poreikių stebėsenai ir pasirengimui, pagal tai koreguoti paslaugų aprėptis, tam nukreipiant reikiamus resursus. Kita vertus, būtina atkreipti dėmesį į tą aplinkybę, kad daugelio bendruomeninių socialinių paslaugų teikimas yra suspenduotas (pvz., vaikų dienos centrai, dienos užimtumo ir ugdymo centrai turintiems negalią ir kt.) ir šeimos susiduria su problema, kaip jiems tvarkytis ypatingai su proto/psichosocialinę negalią turinčiais jaunuoliais ar suaugusiais asmenimis karantino sąlygomis uždaroje namų erdvėje.

Socialinių paslaugų srityje siūlome:

- 1. Savivaldybėse skubiai atlikti paslaugų poreikio vertinimą, koreguoti paslaugų planus ir atitinkamai finansuoti naujai atsiradusį paslaugų poreikį.** Vertinant poreikį svarbu įtraukti vietos NVO, kurios teikia socialines paslaugas savivaldybėse. NVO patirtis karantino metu rodo, kad ženkliai padidėjo tam tikrų paslaugų intensyvumas, pavyzdžiui, vyresnio amžiaus asmenų, sunkiai sergančių ar asmenų, turinčių negalią, aprūpinimas maistu ir vaistais. Suintensyvėjo socialinių darbuotojų veikla, susijusi su pagalba šeimoms, susiduriančioms su socialinėmis rizikomis. Ypač išaugo konsultavimo poreikis dėl socialinės izoliacijos sukeltų papildomų iššūkių: nutrūkusių socialinių ryšių, emocinių sunkumų, atkryčių grėsmių. Vertinant paslaugų poreikį, būtina atsižvelgti į socialinės izoliacijos pasekmes ir užtikrinti maksimalią psichosocialinę pagalbą bei išlaikyti socialinius ryšius.
- 2. Užtikrinti didesnę paslaugų, įskaitant ir teikiamų NVO, finansavimą, bei užtikrinti, kad numatyta finansavimą įstaigos ir organizacijos gautų laiku.** Atkreiptinas dėmesys, kad dalis socialinių paslaugų šiuo metu yra finansuojamos iš socialinei piniginei paramai nepanaudotų lėšų. Atsižvelgiant į tai, kad karantino metu poreikis socialinei piniginei paramai auga, kyla grėsmė, kad dalies socialinių paslaugų finansavimas gali nutrūkti. **Būtina numatyti, kaip bus kompensuojamas lėšų trūkumas socialinėms paslaugoms ir užtikrinti reikiamą jų apimtį, prieinamumą ir kokybę, atliepiant individualius kiekvieno paslaugos gavėjo poreikius.**
- 3. Nenutraukti jau numatytų paslaugų finansavimo programų.** Kaip neigiamą praktiką vertiname Socialinės apsaugos ir darbo bei Finansų ministerijų ketinimus stabdyti Kompleksinių paslaugų šeimai projektų finansavimą 12 savivaldybių nuo šių metų liepos mėn. ir ateityje nebetęsti paslaugų visose kitose savivaldybėse. Šiais projektais yra finansuojama dalis paslaugų, numatytų Baziniame paslaugų šeimai kataloge, t.y. pasirengimo šeimai ir tėvystės įgūdžių ugdymas, psichosocialinė pagalba, šeimos mediacija. Nutraukus šios priemonės finansavimą, daugelyje savivaldybių šios paslaugos galimai bus neužtikrinamos, nors jų poreikis pandemijos metu ir po jos dar labiau auga dėl padidėjusio nedarbo, socialinės izoliacijos, artimųjų netekčių ir išaugusio smurto artimoje aplinkoje.

²¹ 2020 m. balandžio 2 d. spaudos konferencijoje pateikta informacija

4. **Užtikrinti paslaugų tęstinumą teikiant pagalbą nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems asmenims bei alternatyvių pagalbos smurtą patiriantiems asmenims būdų paiešką bei jų finansavimą.** Raginame organizuoti alternatyvius būdus kreiptis pagalbos asmenims (suaugusiems ir vaikams) dėl smurto artimoje aplinkoje ir informuoti apie juos visuomenę, kai asmenys dėl apribotų socialinių kontaktų ir gyvenimo su smurtaujančiu asmeniu vienoje vietoje yra šiuo metu didesnėje rizikoje ir neturi galimybių saugiai kreiptis pagalbos telefonu ar elektroniniu būdu. Smurto atvejus karantino metu sunkiau pastebėti ir aplinkiniams. Todėl reikėtų suteikti galimybes dėl jų kreiptis per pardavėjus, vaistinių darbuotojus ir pan. Užtikrinti specializuotos kompleksinės pagalbos centrų veiklą ir jų finansavimą, nes, tikėtina, kad užsitęsus ekonominei ir socialinei krizei, smurto artimoje aplinkoje atvejų daugės. Taip pat užtikrinti tinkamą nukentėjusių nuo smurto artimoje aplinkoje asmenų apsaugą, priimti Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo pakeitimus, kuriems įsigaliojus būtų toliau vykdoma smurto artimoje aplinkoje prevencija visų lygių švietime, būtų užtikrinama efektyvesnė nukentėjusių nuo smurto asmenų apsauga, įvedant apsaugos nuo smurto orderius ir kitas priemones.
5. **Užtikrinti stebėseną ir paslaugų tęstinumą vaiko teisių pažeidimų atvejais:** užtikrinti tolesnę atvejo vadybą, mobilių komandų darbą tais atvejais, kai nustatomi vaiko teisių pažeidimai ar smurtas prieš vaikus. Užtikrinti tęstinę pagalbą vaikams bei šeimoms, finansuojant pagalbą teikiančių organizacijų veiklą, karantino metu bei socialinės krizės pandemijai pasibaigus metu. Užtikrinti stebėseną vaiko teisių pažeidimų kitais būdais karantino metu vaikams neišeinant iš namų erdvės, raginant reaguoti kaimynus, švietimo darbuotojus ir pan. Teikti metodinę pagalbą ir emocinę paramą socialines paslaugas teikiantiems darbuotojams. Vykdyti visuomenės švietimą apie emocinį šeimos gyvenimą bei šeimos narių psichologinius poreikius, krizės išgyvenimą bei tėvystės įgūdžius.
6. **Užtikrinti suspenduotų socialinių paslaugų situacijos ir paslaugų poreikio dėl krizės vertinimą.** Atlikti suspenduotų paslaugų įstaigų situacijos, klientų padėties vertinimą. Karantino metu nutraukus dalį socialinių paslaugų (dienos globos, užimtumo centrų, asmeninio asistento ir kt.) tikslinėms grupėms - vaikams, žmonėms, turintiems negalią, tai gali labai neigiamai paveikti jau ir taip izoliuotus žmones su negalia, taip pat pagyvenusius asmenis, kuriems reikalinga slauga ar priežiūra ir juos slaugančius šeimos narius. **Įvertinus poreikį, karantino metu išimtiniais atvejais turi būti užtikrinta vaikų ir žmonių, turinčių negalią, priežiūra įstaigose, jeigu tokia priežiūra neįmanoma namuose, kai šeimos ir artimieji negali užtikrinti tokios priežiūros namuose 24/7. Pasibaigus karantino laikotarpiui turi būti nedelsiant pradedamos teikti visos nutrauktos paslaugos, įskaitant pagal individualius poreikius asmenims, turintiems negalią, būtinos socialinės paslaugos (asmeninis asistentas, paslaugos namuose, kt.).**
7. **Užtikrinti gyventojų aprūpinimą maistu.** Sumažėjus gyventojų pajamoms, jau dabar pastebimas padidėjęs aprūpinimo maistu poreikis. Šiuo atveju svarbu užtikrinti adekvačias gyventojų pajamas, tačiau jas reikia derinti su reguliariu maisto paketų tiekimu. Savivaldybės tiekia šeimoms maisto paketus, tačiau būtina atsižvelgti į **socialinių įgūdžių stokojančias šeimas. Iki šiol daugelio vaikų iš šių šeimų vienintelis šiltas patiekalas buvo gaunamas mokykloje arba dienos centre, o sausi daviniai to nekompensuoja. Siūlome šeimoms, susiduriančioms su socialinėmis rizikomis, reguliariai organizuoti šilto maisto tiekimą.**
8. **Užtikrinti nenutraukiamą ir kokybišką visų vaikų, įskaitant turinčių individualių ugdymosi poreikių, ugdymo procesą.** Iki šiol ne visi vaikai turi priemones, reikalingas nuotoliniam mokymuisi. Būtina nedelsiant aprūpinti vaikus kompiuteriais ir internetu. Taip pat svarbu įvertinti, kad kompiuteriai būtų pajėgūs atlaikyti nuotolinių platformų apkrovas. Atkreiptinas dėmesys, kad daugiavaikių šeimų vaikams dažnai nepakanka vieno kompiuterio. Būtina fiksuoti, ar visi vaikai turi prieigą prie nuotolinio mokymo platformų ir ar dalyvauja pamokose. **Jei vaikas iš šeimos, susiduriančios su socialinėmis rizikomis, nedalyvauja pamokose, informaciją nedelsiant būtina perduoti socialiniam darbuotojui ir tarpinstituciškai ieškoti problemų sprendimo. Taip pat būtina rinkti duomenis apie mokinių iškritimą iš ugdymo proceso dėl karantino sąlygų.**
9. **Užtikrinti apsaugos priemonių socialiniams darbuotojams bei lankomos priežiūros darbuotojams suteikimą** (pirštines, kaukės, dezinfekcijos priemonės ir kt.) **ir privalomą visu**

socialinių darbuotojų ir jų padėjėjų, kurie karantino metu teikia kontaktines paslaugas, testavimą. Nepaisant SADM kreipimūsi į savivaldybes užtikrinti socialinių paslaugų teikėjus apsaugos priemonėmis, NVO patirtis rodo, kad savivaldybės vangiai aprūpina paslaugų teikėjus būtinomis apsaugos priemonėmis. Asmeninių apsaugos priemonių trūksta net ir biudžetinių savivaldybių įstaigų darbuotojams. Būtina užtikrinti, kad reikalingomis asmens apsaugos priemonėmis būtų aprūpinti visi socialines paslaugas karantino metu teikiantys darbuotojai, nepriklausomai nuo to, ar jie dirba biudžetinėse įstaigose, ar nevyriausybinėse organizacijose, ar privačiose socialines paslaugas teikiančiose įstaigose. Neretai paslaugų gavėjai yra COVID-19 rizikos grupės asmenys - pensinio amžiaus bei turintys lėtinių ligų, sunkią negalią, sunkiai besiorientuojantys situacijoje. Socialinių darbuotojų padėjėjai, kurie aprūpina pagyvenusius asmenis būtiniausiais produktais, yra nuolat priversti lankytis prekybos centruose, vaistinėse ir kitose viešose vietose. Socialines paslaugas teikiančių darbuotojų saugumas garantuoja paslaugų gavėjų saugumą. **Taip pat būtina pasirūpinti tiek socialinių darbuotojų, tiek lankomos priežiūros darbuotojų apmokymu, informacijos suteikimu apie tai, kaip dirbti infekcijos sąlygomis.** Reikia suteikti bent minimalias žinias ir paaiškinimus apie tai, kokias apsaugos priemones naudoti ir kaip su jomis elgtis, taip pat kaip konsultuoti klientus.

- 10. Būtina parengti nuotolinio socialinio darbo rekomendacijas, kurios apimtų konfidencialumo, asmens duomenų apsaugos klausimus, taip pat klausimus, susijusius su nuotolinio (online) konsultavimo etika, video patyčių prevencija, nuotolinio darbo organizavimo specifika.** Lietuvos socialinių darbuotojų asociacija, stebėdama didelį poreikį socialinio darbo praktikos lauke, savo iniciatyva jau pradėjo kurti nuotolinio darbo rekomendacijas socialiniams darbuotojams, todėl kviečiame atsakingas institucijas sustiprinti šią iniciatyvą reikalingomis žiniomis ir patarimais. **Būtina nedelsiant parengti aiškias Bendrojo duomenų apsaugos reglamento taikymo taisykles nuotoliniu būdu teikiamoms socialinėms paslaugoms** ir nurodyti aiškų kontaktą, į kurį gali kreiptis socialinių paslaugų teikėjai.

Kviečiame atsakingas institucijas, dirbančias nacionaliniu ir vietos lygiu, **nedelsiant imtis būtiniausių veiksmų spręsti iškeltus klausimus ir problemas**, atsižvelgiant į mokslininkų analizės išvadas, ekspertų išdėstytus argumentus, **pasitelkiant** šioje srityje dirbančių **nevyriausybinių organizacijų ir mokslininkų** žinias, kompetencijas bei praktinę patirtį. Tik dirbdami išvien galime veiksmingiau ir operatyviau spręsti kylančius iššūkius valstybei bei jos piliečiams atsidūrus šioje sudėtingoje situacijoje bei išvengti ypatingai skaudžių ekonominių ir socialinių pasekmių ateityje.

Nacionalinė NVO koalicija, vienijanti 13 nacionalinių skėtinių nevyriausybinių organizacijų

VU FSF Sociologijos ir socialinio darbo instituto mokslininkai

Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas, vienijantis 51 nevyriausybines organizacijas

Lietuvos negalios organizacijų forumas, vienija 14 nacionaliniu mastu veikiančias negalios nevyriausybines organizacijas

Nacionalinis švietimo NVO tinklas, vienijantis 12 organizacijų

NVO koalicija „Už vaiko teises“, vienijanti 15 organizacijų

NVO vaikams konfederacija, vienijanti 67 organizacijas

Lietuvos socialinių darbuotojų asociacija

Lietuvos vartotojų organizacijų aljansas, vienijantis 10 organizacijų

Žmogaus teisių organizacijų koalicija, vienijanti 9 organizacijas

Lietuvos vietos bendruomenių organizacijų sąjunga, vienijanti 1436 vietos bendruomenes

Kontaktai:

Aistė Adomavičienė, Nacionalinio skurdo mažinimo organizacijų tinklo direktorė, Tel. 8 668 76316, info@stopskurdas.lt

dr. Ieva Adomaitytė-Subačienė - Vilniaus universiteto Sociologijos ir socialinio darbo instituto mokslininkė, Lietuvos socialinių darbuotojų asociacijos Tarybos narė. Tel. 8612 18912, ieva.subaciene@fsf.vu.lt

Gaja Šavelė, Nacionalinės NVO koalicijos direktorė, tel. nr. 861655516, gaja@nisc.lt

dr. Jekaterina Navickė, Vilniaus universiteto Sociologijos ir socialinio darbo instituto mokslininkė, Socialinės politikos katedros narė, tel. 864825258 jekaterina.navicke@fsf.vu.lt

NACIONALINIS SKURDO MAŽINIMO ORGANIZACIJŲ TINKLAS

LNF
LIETUVOS
NEGALIOS
ORGANIZACIJŲ
FORUMAS

ŽTOK
ŽMOGAUS
TEISIŲ
ORGANIZACIJŲ
KOALICIJA

nvo
vaikams
konfederacija

Filosofijos
fakultetas

LVOA

LIETUVOS VARTOTOJŲ
ORGANIZACIJŲ
ALJANSAS

LVBOS
Lietuvos vietos bendruomenių organizacijų sąjunga

NVO
TINKLAS